

PAMFIL BILȚIU¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: meșter, poartă, troiță, biserică, artă, monument.

Meșterul Gavrilă Hotico Herenta – Un artist al lemnului, restaurator de monumente istorice, ctitor de biserici de lemn monumentale

Rezumat

Cercetarea noastră este rezervată investigării diverselor laturi ale activității unuia dintre cei mai mari și talentați meșteri populari maramureșeni. La început am reprodus date despre localitatea de origine subliniind trăsăturile și tradițiile locului, mai ales în privința prelucrării lemnului. Am făcut apoi referiri la familia meșterului și asupra rolului pe care l-a jucat bunicul său Gavrilă Hotico Herenta-Vâju, care l-a inițiat în tainele lucrului cu lemnul.

Partea de investigație este rezervată ariilor din activitatea sa: cea de restaurator de monumente de lemn și de zid, reprezentând etapa de tinerețe. Am pus accent pe activitatea deosebit de bogată și de durată în timp rezervată transferării de obiective și monumente, gospodării care s-au construit în spațiul secțiilor în aer liber ale muzeelor de la Cluj, Sighetu Marmăției și București.

Ultima parte a studiului este rezervată activității meșterului în domeniul prelucrării artistice a lemnului.

¹ Folclorist, Baia Mare.

Keywords: craftsman, gate, roadside cross, church, art, monument.

Craftsman Găvrilă Hotic Herenta – Wood Artist, Restorer of Historical Monuments, Builder of Monumental Wooden Churches

Summary

Our research is dedicated to the study of the various aspects of the activity of one of the greatest and most talented folk craftsmen of Maramureș. In the beginning, I focused on the data on the place of origin, emphasizing the characteristics and traditions of the place, especially wood processing. I then referred to the craftsman's family and the role his grandfather Gavrilă Hotic Herenta-Vâju played in introducing him to the secrets of woodworking.

The investigation part highlights the areas of his activity: that of wooden monument restorer, representing the stage of his youth. Then we focused on the particularly rich and sustainable activity dedicated to the transfer of objects and monuments from the households of the villages where they were built within the exterior sections of the museums from, Cluj, Sighetu Marmatiei and Bucharest.

The last part of the study is reserved for the craftsman's activity in the field of artistic woodworking.

Meșterul Găvrilă Hotic Herenta – Un artist al lemnului, restaurator de monumente istorice, ctitor de biserici de lemn monumentale

Comuna Ieud, satul de baștină al meșterului, este așezată la sud de șoseaua care urmează firul văii Izei, în care se varsă Ieudișorul, pârâul care străbate așezarea. Ca sat, Ieudul face parte din categoria de tip „compact adunat” de-a lungul văii.

Istoric, Ieudul este una din vechile așezări românești din Maramureș. S-au descoperit în mai multe părți ale așezării urme datând încă din epoca bronzului. Tradiția satului consemnează existența unor „băi” (mine) de sare lucrate de romanii antici, care sunt surpate și groapa cea mare s-a umplut cu apă și poporul îi zice iezăr. Aici s-a găsit o monedă romană cu efigia împăratului „Traian cenzule Quinto an 105”, care a intrat în celebra colecție a istoricului Ioan Mihalyi de Apșa.

Ieudul a păstrat tradiții și legende care amintesc de eroi întemeietori, de ctitori de mănăstiri și biserici, de dascăli și preoți, de martiri.

Prima atestare documentară a Ieudului este o diplomă a regelui Ungariei Ludovic din 2 februarie 1365, prin care acesta dăruiește voievodului Balc, fiul lui Sas și fraților săi, Drag, Dragomir și Ștefan, moșia Cuhea, Ieudul ș.a., confiscate de la Bogdan, voievodul infidel care a trecut în Moldova. Ieudul făcea parte din cnezatul de vale al Bogdăneștilor încă înainte de 1353.

Ieudul are în zestrea sa monumente de inestimabilă valoare. După tradiție, Biserica din Deal sau Biserica Balcului este cea mai veche construcție de lemn din Maramureș, datând din 1364.

În podul Bisericii din Deal, preotul Artemie Anderco descoperă celebrul manuscris cunoscut astăzi sub denumirea Codicele de la Ieud, în luna august 1921. Departamentul Astra din Sighetu Marmăției organizează o mare expoziție, la care participă, cu vestigii și creații artistice, fiecare sat al Maramureșului. Ieudul aduce, printre altele, prin preotul Artemie Anderco, acest manuscris pe care îl donează Muzeului Maramureșului. Andrei Bârsanu, care era atunci la Sighet, sesizează valoarea manuscrisului și la 11 noiembrie 1921 prezintă manuscrisul într-o ședință a Academiei Române. În 1924, Al. Rosetti, într-o lucrare publicată la Paris, îl datează din secolul al XVII-lea. Ion Bianu publică manuscrisul în facsimile, în 1925, datându-l în perioada 1560 – 1580. Dumitru Șerbu îl datează în anul 1391, datare care nu a fost acceptată de cercetătorii filologi.

Un alt monument de arhitectură în lemn de mare frumusețe, considerat catedrala de lemn a Maramureșului, este Biserica din Ieud – Șes, edificată în anul 1718. În cimitirele din jurul celor două biserici se pot vedea semne de mormânt cioplite și sculptate într-un stil propriu, din lemn și din piatră, care marchează tradiția prelucrării acestor materiale de meșteri înaintași, deosebit de înzestrați cu har creator și talentați. Amintim pe această linie pe meșterul, cercetat de către noi, Vasile Chindriș Vălenarul (1911 – 1986), care era iscusit

meșter de porți, semne de mormânt, piese de mobilier, ustensile casnice etc.

Ieudul a rămas până astăzi un sat conservator, foarte vizitat de turiști și cercetători din toate colțurile țării și de pe multe meridiane ale lumii. Ieudul este un leagăn al tradițiilor, al artei și arhitecturii populare, așa cum ne certifică monumentul funerar al lui Petru Bilțiu-Dăncuș, ridicat de către pictorul și sculptorul maramureșean Traian Bilțiu-Dăncuș, în memoria tatălui său, mare patriot, dascăl și culegător de folclor. Traian Bilțiu-Dăncuș a mai sculptat poarta de intrare în Maramureș din satul Mara, aflată astăzi la Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare. A mai sculptat poarta de la intrarea în Muzeul Civilizației Populare „Astra” Sibiu. Satul Ieud are două muzee etnografice, unul organizat de familia Ioana și Mihai Dăncuș, iar celălalt înființat de Ion Pleș în fosta locuință a bunicului meșterului Găvrilă.

Ieudul a păstrat o serie de monumente de arhitectură țărănească: case și anexe gospodărești, instalații tehnice acționate de apă: mori, vâltori, dar și oloiernițe cu berbec sau cu coșarcă cu bolovani. Tradiția orală spune că oloiernițele cu coșerci de bolovani construite de Găvrilă Hotic Herenta-Vâju, bunicul meșterului, „umblau așa de ușor că și un cocon le putea învărti”. Unele dintre aceste instalații au intrat în patrimoniul Muzeului Satului din București, precum și în Muzeul Maramureșului din Sighetu Marmației. (Cristea, Dăncuș, 2000: 167-168). Să mai amintim că Ieudul este unicul sat unde te întâmpină cinci biserici de lemn.

Din galeria marilor meșteri nordici: Ion Țiplea, Ferești, Gheorghe Borodi, Vadu Izei, Ion Stan Pătraș, Săpânța, Godja Pătru Pupăză, Valea Stejarului, așa cum reiese din autobiografia intitulată „Activitatea noastră profesională” aflată în arhiva noastră, **Găvrilă Hotic Herenta cel Tânăr** s-a născut la 15 august 1938, în comuna Ieud, din părinți țărani. Este fiul lui Ion, talentat poet popular (1903-1964), care din luna ianuarie până în 12 iulie

Găvrilă Hotic Herenta-Vâju (1870-1953);
Foto: Colecția Pamfil BILȚIU

1926, pe când lucra la pădure în fundul Săcuiului, la societatea forestieră Nemoi, județul Buzău, a scris un volumaș de versuri în stil popular, intitulat simbolic **Dorul înstrăinatului**, în care și-a etalat viața sa apăsată ca înstrăinat de vatra satului. L-am descoperit în arhiva profesorului Gheorghe Dăncuș, pe care l-am publicat, precedat de un studiu axat pe analiza textelor. (Bilțiu, 2004: 164-179). Mama meșterului, Elena, a fost o păstrătoare apreciată a tradițiilor.

Fiul lor, Găvrilă, a fost botezat în onoarea bunicului său, părinții dorind ca să-i urmeze și harul său neîntrecut. „Bunicul meu Hotico Găvrilă al cărui nume îl port a fost un meșter de mare valoare, care știa practica toate meseriile și era apreciat de toată lumea pentru creația lui în lemn și piatră și pentru tot ce a lucrat în meseriile pe care le știa: sculptor, fierar, croitor, dulgher, tinichigiu, constructor de instalații țărănești, tâmplar, dogar, deci meșter la toate. Bunicul meu a participat la Marea Adunare de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, ca reprezentant al Ieudului și i-a primit în vizită la Ieud pe Dimitrie Gusti și pe Regele Mihai I. El m-a inițiat în tainele prelucrării lemnului și m-a pornit pe drumul acestui meșteșug.” (Hotico, 1980: 1).

Portretul meșterului Gavrilă Hotico
Herenta cel Tânăr (1938-2015);
Foto: Colecția Pamfil BILȚIU

Meșterul ieudean și-a început activitatea la vârsta de 20 de ani, în anul 1958, ca restaurator în lemn de monumente istorice. A fost angajat la Direcția Monumentelor Istorice București – lotul transilvan – biserici de lemn, unde a activat până în anul 1978, când s-a desființat această direcție.

Pe parcursul acestor ani a desfășurat o intensă activitate izvorâtă din pasiune și dăruire concretizată în restaurarea a 68 de monumente istorice din lemn și zid. Primul monument istoric important restaurat a fost Biserica de lemn din Deal, apoi Complexul muzeal Vasile Lucaciu de la Șișești (școala și casa), la care se adaugă bisericile de lemn din Șurdești, Rogoz, Lăpuș, Ieud-Șes, Plopiș, Rona de Jos. (Hotico, 1980: 2; Gherheș, 2010: 684).

Din cele relatate, la fiecare monument restaurat întocmea un dosar cu documentație considerând că, dacă se distruge vreo parte componentă, să se poată reface și să nu se știrbească integritatea monumentului. Ne-a declarat că a ajuns să restaureze și a doua oară unele monumente deoarece lemnul putrezește după o vreme. La Șurdești l-am vizitat când restaura celebra biserică cu turnul având înălțimea de 54 m și ne-a împărtășit dificultățile pe care le comportă lucrul la mari înălțimi, dar meșterul, în activitatea sa, a știut să treacă

peste toate greutățile.

Meșterul Găvrilă era un bun specialist și a depus o trudă neobosită într-o lungă perioadă de timp la transferarea de monumente, gospodării și alte obiective din satele unde au fost construite în spațiile secțiilor în aer liber, de la muzeele Hoia – Cluj-Napoca, de la Sighetu Marmației și Muzeul Satului. Meșterul efectua operații dificile, demolarea, transportul și apoi remontarea obiectivelor. În 1963 a demontat, transportat și remontat o biserică de lemn din Chiraleș (județul Bistrița Năsăud) la Muzeul Hoia. În 1964 a demontat, transportat și remontat o biserică de lemn din Petrindu Mare (Huedin), iar în 1966 a demontat, transportat și ridicat Biserica lui Horea, zis Nicolae Ursu, din Cizer, ambele la același muzeu. În 1975 a demontat, transportat și ridicat o biserică de lemn din Oncești la Muzeul Maramureșului din Sighetu Marmației. În 1988 a demolat, transportat și ridicat o biserică, monument istoric, din satul Acmar, comuna Blandiana, județul Alba, la schitul „Sfântul Ioan Botezătorul” din Alba Iulia. Desigur nu putem enumera toate bisericile și monumentele restaurate sau transferate de către meșter.

În 1975 este vizitat la Ieud de către o comisie UNESCO, împreună cu o delegație din cadrul Direcției Patrimoniului Cultural Național din București. Meșterului i s-a trimis apoi o scrisoare din care cităm: „Pe această cale vă rugăm să primiți mulțumirile noastre pentru munca depusă la restaurarea monumentelor istorice și de artă.” Semnează Vasile Drăguț director și Izidor Mureșan șef de lot la Șantierul Transilvaniei. (Hotico, 1980: 2).

În anul 1978 a fost încadrat la muzeul din Sighetu Marmației, unde a depus aceeași muncă neobosită pentru transferarea la Muzeul Satului Maramureșean, de pe dealul Doboieș, case, gospodării și alte obiective, la început sub îndrumarea lui Francisc Nistor, mai apoi sub supravegherea lui Mihai Dăncuș. Nu știm câte obiective a transferat și montat, dar el poate fi socotit principalul creator al satului de pe Doboieș, cu obiective de foarte mare importanță, care încântă astăzi pe toată lumea, constituind o atracție irezistibilă pentru turiștii din toate colțurile țării și de pe multe meridiane ale lumii. Când l-am vizitat pe meșter pe Doboieș am reținut admirația lui pentru marii meșteri nordici înaintași, care au construit cu talentul și priceperea lor case și obiective de inestimabilă valoare, pe care o vedea în ornamentica ancadramentelor ușilor, care cuprind motive și reprezentări cu valoare de unicat.

După o activitate de durată (17 ani), în mai 1995, s-a pensionat, dar pasiunea pentru această activitate l-a determinat să nu abandoneze truda pentru aducerea și montarea de noi obiective în muzeul de pe Doboieș, pentru ca satul să se îmbogățească cu noi valori ale patrimoniului de etnografie și artă populară. Și-a alcătuit o firmă proprie și și-a continuat munca la muzeu.

După 1989, în evoluția meșterului a început să bată un vânt nou, de fapt, să se producă o resurrecție profesională, trecând de la migăloasa muncă de restaurator la etapa construcțiilor monumentale. Meșterul a construit obiective și monumente de arhitectură tradițională care i-au conturat și mai mult măiestria și personalitatea, mai exact biserici maramureșene de lemn. Ne pot sluji ca exemplificare Biserica de lemn de la Caracas (Venezuela), cea de la Washington (SUA), la care se adaugă cele din Dobricel

(Bistrița Năsăud), Vișeu de Sus, Dragomirești, Ieud, Constanța, Rohița (Boiereni, din Țara Lăpușului). (Gherheș, 2010: 684).

Prin bisericile de lemn pe care le-a construit aici și montat în străinătate, meșterul a devenit un veritabil ambasador al arhitecturii populare maramureșene cu tot ce are ea specific. Astfel de monumente au devenit un factor de unitate spirituală a românilor de pretutindeni, iar prin cele construite în țară, bisericile de lemn, au devenit factor de unitate spirituală a românilor din diverse colțuri ale țării.

Un obiectiv cu care meșterul se poate mândri și care este cel mai grandios poartă denumirea Complexul mănăstiresc din Rohița – Boiereni, construit pe locul unde a existat o mănăstire veche, care a fost distrusă. Istoricul dispariției acestei mănăstiri se împletește cu legenda. Se spune că într-o vreme de mari lipsuri, pricinuite de seceta prelungită, călugării de acolo au plecat prin țară după ale traiului. Câțiva oameni mai înstăriți și mai lacomi din satul Boiereni, stârniți fiind și de autorități, s-au hotărât să tâlhărească mănăstirea și să-i ia terenurile. După prădarea mănăstirii, acei oameni „fără Dumnezeu” au distrus-o prin incendiere. Când s-au întors călugării, cutremurați de durere, au blestemat satul și pe oamenii care n-au știut să ocrotească sfântul lăcaș, să fie ars satul de foc și dus de ape și pe hotarul lui să nu mai crească stejari până când oamenii din sat nu vor îndrepta nelegiuirea consătenilor lor. Blestemul călugărilor s-a împlinit, căci de două ori satul a fost ars. O dată a fost dus de ape și nici stejari în hotarul satului nu au mai crescut.

Tradiția orală ne spune că nu lipsa bucatelor i-a determinat pe călugări să plece în lume, ci autoritățile austriece au vrut să le distrugă credința și limba. Auzind generalul Bukov că în împrejurimile mănăstirii Rohița poruncile Mariei Tereza nu sunt respectate a distrus mănăstirea și a împrăștiat călugării, între anii 1760-1762. A trimis acolo soldați care însoțiți de niște săteni „fără Dumnezeu” și dornici să pună mâna pe averea și pământurile mănăstirii au dat foc sfântului lăcaș. (Bilțiu, Bilțiu, 2017: 37).

Biserica cu hramul Sfinții Apostoli Petru și Pavel are planimetria și elevația după tiparul vechilor biserici de lemn, având în componență pridvor, pronaos, naos și altar. Din pridvor țâșnește turnul spre înălțimi. Acoperișul este învelit cu draniță și decroșat spre altar. Decorul exterior este dispus pe stâlpii decorați în stilul caselor țărănești, cu crucea în X, completat de volume piramidale unite la baza mare. Parapetul galeriei turnului este decorat cu dinți de lup.

Casa cu paraclis este obiectivul cel mai impresionant și mai mare al complexului, construit într-un stil unic. Are pridvorul desfundat și îngrădit pe partea nordică și estică. Acoperișul se sprijină pe stâlpi, prinși în partea de sus în cunună. La mijlocul hăizașului se află o streășină cu acoperișul decroșat care se sprijină pe stâlpii prinși în cunună. Acoperișul este șindrilit, construit în pantă repede, prevăzut cu mai multe luminătoare în forma hornetelor țărănești. La mijlocul acoperișului se înalță turnul.

Complexul mai are în componență Foișorul de vară de formă circulară, clopotnița cu acoperișul în patru ape, sprijinit pe stâlpi consolidați cu contrafișe. Scările sunt și ele monumentale, construite în 2005, au la început un baldachin cu acoperiș în patru ape, sprijinit pe stâlpi. Treptele sunt protejate de acoperiș în două ape, drănițit. Parapeții treptelor

sunt decorați cu funia împletită, sus și jos în chenare decorate cu dinți de lup. (Bilțiu, Bilțiu, 2017: 41-42). Acest complex i-a solicitat meșterului Găvrilă experiență din belșug și trudă multă întinsă în peste un deceniu de activitate. A început lucrările în 2001 și le-a încheiat în 2011.

O dimensiune a meșterului Găvrilă Hoticu Herenta a fost **prelucrarea artistică a lemnului** în care a fost inițiat de bunicul său. Găvrilă Hoticu Herenta a lucrat numeroase porți care impresionează prin complexitatea compoziției ornamentale, respectarea riguroasă a proporțiilor și compoziției ornamentale. Așa cum ne dovedesc porțile din fața gospodăriei sale și a celei de la casa fiicei lui, meșterul păstrează tradiția porților mai vechi din Maramureș, cu toate că a introdus și elemente noi. Porțile sale sunt construite pe trei stâlpi, excepție făcând poarta de la intrarea în Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare, care este pe șase stâlpi. Ca și la alți meșteri, motivul principal al compoziției ornamentale este funia împletită sau torsada. Cu acest motiv, meșterul transfigurează o serie de alte motive dintre care amintim: unghiuri deschise, pomul vieții, rozeta, rozeta din petale de flori, rozeta vârtej („soarele în mărș”), crucea, crucea închisă în cerc etc. Poarta de la intrarea în muzeu ne certifică evoluția în arta porților construite de meșter. Stâlpii sunt decorați simplu prin „sucituri” (caneluri), motiv pătruns mai târziu în arta porților. La acest motiv se adaugă volumele piramidale unite la baza mare ca și la ușorii caselor țărănești. La fundătură, meșterul a reprezentat crucea închisă în cerc de mari dimensiuni, având circumferința cercului în interior decorată cu arcele. Pentru a evidenția mai bine și a imprima mai multă expresivitate motivelor, meșterul pătrunde cu sculptura în masa lemnului până la șase centimetri adâncime. Ca și la alți meșteri, porțile sale sunt protejate de acoperiș în patru ape învelit cu draniță.

Meșterul a lucrat troițe, dintre care amintim pe cea amplasată „în Prund” în memoria bunicului său, unde el și-a avut locuința. Această troiță este de o frumusețe și valoare artistică aparte. Totodată este și originală deoarece a fost lucrată după un plan rămas de la bunicul său. Este o troiță cu motivul crucea închisă în cerc, având brațele crucii decorate cu arcele, unghiuri deschise și linii drepte din torsadă. Circumferința cercului în interior este decorată cu arcele iar în exterior cu torsada și dinte de lup. Latura exterioară a cercului este decorată cu săgeți, unele tăiate în unghiuri drepte. Acoperișul este din tablă, semicircular, de influență catolică. Stâlpul este decorat pe latura din față cu torsada așezată pe două benzi. Fețele laterale ale stâlpului sunt decorate cu crucea în X. Baza stâlpului și nișa sunt decorate cu unghiuri deschise și torsada trasată în semicerc.

Săgeata simbolizează gândul care aduce lumină. Este și raza de soare care fecundează. Este și un simbol al scării, al schimburilor dintre cer și pământ. Săgeata este și atribut al puterii divine. (Chevalier, Gheerbrant, vol. III, 1993: 195).

O troiță a fost ridicată de către meșter în memoria preotului greco-catolic Dunca Ioan Joldea, având merite în acțiunea dusă cu ieudenii împotriva rusizării Maramureșului. Nu puține troițe au ajuns în alte zone ale țării. În domeniul protejării obiectivelor din lemn a restaurat porți vechi, troițe, precum cea de pe Fieș, ridicată de bunicul său, foarte valoroasă.

Meșterul ieudean a lucrat și cruci-troițe ridicate în memoria unor mari personalități din Maramureș sau care aveau legături strânse cu Maramureșul. O astfel de troiță-cruce a fost ridicată la Cimitirul Belu, în memoria poetului Nichita Stănescu. O alta a fost ridicată la București, la mormântul scriitorului Alexandru Ivăsiuc. La acestea se adaugă cea ridicată la mormântul pictorului Traian Bîlțiu-Dăncuș, la Mănăstirea Cernica din București.

Meșterul ieudean a mai lucrat și piese de mobilier la locuința sa, păstrându-se cuierul decorat cu motive zoomorfe, cu valoare de unicat, pe care mai mulți turiști au oferit prețuri de peste 2000 de euro, dar meșterul a refuzat orice ofertă de cumpărare, un argument că arta făcută cu rafinament artistic nu are preț. A mai lucrat semne de mormânt, cu motivul crucea închisă în cerc, având la intersecția brațelor crucii scena răstignirii.

În timpul vieții, truda exercitată cu talent și măiestrie, în diverse sectoare ale patrimoniului arhitecturii și artei populare i-a fost răsplătită cu titluri, medalii, distincții precum titlul de „**Maestru al Artei lemnului**”, oferit de Academia Artelor Tradiționale din România, „**Medalia națională a serviciului credincios**”, oferită de Președinția României, „**Cerificat de apreciere**”, Washington, 1995. (Gherheș, 2010: 684).

În scopul perpetuării tradiției prelucrării artistice a lemnului și-a inițiat în tainele ei doi dintre băieții lui, care îi continuă munca, fiind pricepuți și talentați, apreciați și de străinii din țările în care au lucrat.

Din cele analizate în studiul nostru rezultă personalitatea atât de complexă a meșterului, pricepera și hărnicia ieșite din comun, care ne certifică că o viață întreagă și-a dăruit-o în scopul perpetuării, protejării și valorificării patrimoniului etnografic al arhitecturii și artei populare până la stingerea lui din viață, la 11 aprilie 2015.

Găvrilă Hotico Herenta în fața gospodăriei sale.
Ieud, 1980; Foto: Pamfil BILȚIU.

Bibliografie

Bițiu, Pamfil, Bițiu, Maria, *Biserici de lemn din Țara Lăpușului*, Baia Mare, Editura Eurotip, 2017.

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, volumul III, București, Editura Artemis, 1993.

Gherheș, Ilie, *Găvrilă Hotico Herenta*, în: *Calendarul Maramureșului*, Serie nouă, An V, Nr. 10-11, noiembrie 2009 – noiembrie 2010.

Hotico Herenta, Gavrilă, *Activitatea mea profesională*, Ieud, 1980. (Manuscris).